

1941. Bécs a deportálások előestéjén

Mignon Langnas (születési neve Rothenberg, 1903, Boriszlav, Galícia) gyerekként családjával Bécsbe jött, 1928-ban feleségül ment Leo Langnas-hoz. Az „Anschluss” után Leo Langnas-nak sikerült a két gyerekükkel, Manuelával (*1933) és Georggal (*1935) az USA-ba menekülnie. Mignon Langnas Bécsben maradt, mivel nem akarta hátrahagyni beteg szüleit.

Az összes kísérlete, hogy szüleivel közösen az USA-ba jusson, kudarcba fulladt. Kétségbeesett helyzetéről naplójegyzések és levelek tanúskodtak. Köszönhetően annak, hogy Mignon Langnas a bécsi idők otthonában volt ápolónő, sikerült túlélnie Bécsben. 1946-ban New Yorkba emigrált, ahol hét év különlet után ismét találkozhatott gyermekeivel és férjével. Mignon Langnas 1949-ben belehalt egy tífuszfertőzés szövődményeibe.

„Hőn szeretett Leókám! Ilyen kétségbeesett napom, mint ez a mai még nem volt. [...] Mi lesz velünk? Már az első sürgönyben tudattam veled, hogy pontos, fix foglalású jegyekre van szükségünk. Jaj – odalett az egyetlen esély arra, hogy eljussunk hozzátok és Isten tudja, hol fogjuk végezni.”

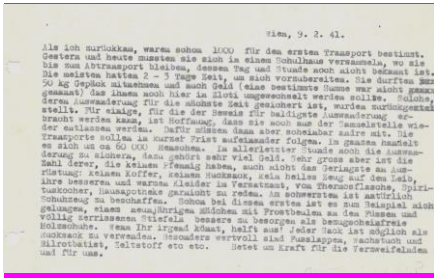
Elisabeth Fraller/George Langnas (kiadó), Mignon. Tagebücher einer jüdischen Krankenschwester in Wien 1938-1949 (Egy bécsi zsidó ápolónő naplói), Innsbruck 2010, 138. o.

Zsidó túlélés a nemzetiszocialista Bécsben

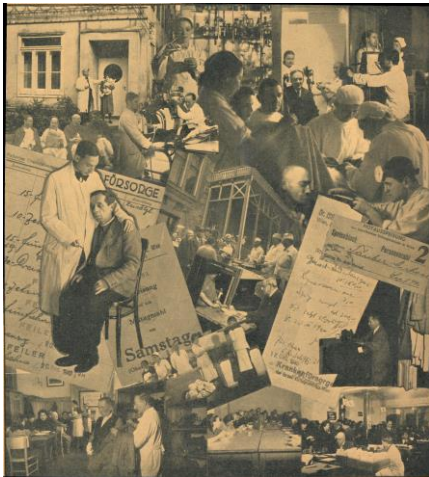
1941 elején már csak körülbelül 61 000 ember él Bécsben, aki a nemzetiszocialista „faji törvények” szerint zsidónak számít.

A zsidó lakosság teljesen elszegényedett. A zsidóknak alig van kereseti lehetőségük, a ruha- és cipőosztás őket nem érinti, csupán néhány élelmiszerjegyet kapnak kevesebb és alacsonyabb minőségű tételekre. 1938 óta nem mehetnek parkokba, színházba, moziba, illetve vendéglőkbe. 20 óra után nem hagyhatják el a házukat. Nagyrészt összezsúfolva élnek gyűjtőlakásokban, túlnyomórészt a 2. kerületben. A Hitközség ingyenkonyhával, ruhaosztó ponttal és más gondozóintézménnyel igyekszik csökkenteni a legnagyobb nyomort. Sokan elkeseredetten törekednek arra, hogy elhagyják Bécsset, legtöbbször hiába.

A kvékerek, a svéd protestánsok által irányított Svéd Misszió, a nem árja katolikusoknak szánt Érseki Segélyközpont és egyéb, nem zsidó segélyszervezetek olyanoknak segítenek, akik megkeresztelkedtek vagy vallás nélküliek, de az Ausztriában 1938-ban hatályba lépő nürnbergi „faji törvények” értelmében zsidók.

Képalírás: Grete Sumpf, kvéker 1941 elején írt beszámoló a bécsi zsidó lakosság szegénységéről. Grete Sumpf levele Cilli Seutemannak, Bad Pírmont, 1941.9.2.

Képalírás: A Hitközség szociális gondozó intézeteinek kollázsa: Israelitische Kultusgemeinde Wien (Bécsi Izraelita Hitközség), Activity during twelve months of war, 1939.9.1-1940.8.31., Bécs, 1940.

Zsidó önsegítés – a Hitközség gondozása

A kivándorlás megszervezése mellett a Hitközség legfontosabb feladatköre a gondozás volt. Elbocsátások, hivatási eltiltások, üzletek „arizálása” és a lakhely elvesztése a zsidó lakosság gyors elszegényedéséhez vezetett. A Hitközség gondozási osztálya fontos csatlakozási pont lesz tagjai számára.

Képalírás: A Hitközség gondozási osztályának munkatársai, jobbról balra: Elly Rosenbaum, Lilly Neufeld, Franzi Löw, N. N.

Idősotthonok

A fiatalabb családtagok menekülése után számos idősebb ember maradt vissza Bécsben, ellátás nélkül. Koruk, rossz egészségi állapotuk vagy hiányzó anyagi források miatt nem kaphatnak beutazási

engedélyt befogadó országokba. A Hitközség a Seegasse 9. alatt már működő időotthon további nyolc kirendeltségét hozza létre 1939 és 1941 között.

Képalírás: Margarethe Hilferding (1871-1942 Maly Trostinec), balról a második és Viktor Frankl (1905-1997), középen, valamint a Rothschild-kórház két további orvosa, 1940 környékén.

Ingyenkonyhák

1938 márciusában 3789, 1938 szeptemberében már 13 323 személynek van szüksége a Hitközség étkeztetési pontjaira. 1939 januárjában a Hitközség 16 ingyenkonyhát üzemeltet, ezen a ponton az ellátottak száma a legmagasabb 36 072 rászorulóval.

Képalírás 5: A Bécsi Hitközség ingyenkonyhája, dátum nélkül.

Rothschild kórház

1938 júliusában a betegbiztosítók felmondják a szerződéseiket zsidó orvosokkal, az 1873-ban a Währinger Gürtelnél alapított Rothschild-kórháznak szánt összegek kifizetését is megszüntetik. Ez az egyetlen kórház, ahol még fogadnak zsidót.

Az ellátási költségeket a pácienseknek kell állniuk, a Hitközségnek egyre gyakrabban át kell vállalnia azokat. 1942 őszén, amikor már csak 8 000 zsidó maradt Bécsben, a Rothschild kórház orvosi személyzetét is deportálják.

A deportáltak között van Alma Klüger segédápolónő is, akit lányával együtt, 1942. szeptember 24-én Theresienstadtba visznek. Ugyanabban a konvojban található Viktor Frankl is, a kórház neurológiai részlegének vezetője.

Az Ifjúsági Alija

A cionista Ifjúsági Alija gyerekeket, fiatalokat támogat a Palesztinába való kiutazás előkészítésénél. Az egyesület célja, hogy úttörői életre készítse fel őket. Körülbelül 1300 gyerek és tizenéves utazik a Palesztin Mandátum területére brit okiratokkal.

Aron Menczer, az Ifjúsági Alija karizmatikus vezetője

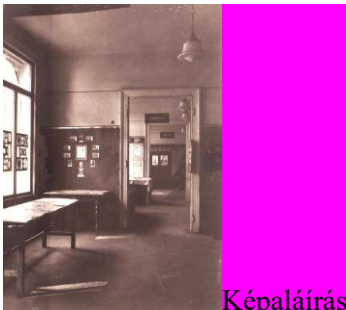
Aron Menczernek (1917-1943) köszönhetően az Ifjúsági Alija iskolája több száz gyerek és fiatal számára menedékké válik az ellenséges, nemzetiszocialista Bécsben. 1939-ben egy csoportjukat elkíséri Palesztinába, de visszatér Bécsbe. Annyi fiatalnak akar segíteni elmenekülni, amennyinek csak lehet. 1942. szeptember 24-én Aron Menczert Theresienstadtba deportálják az egyik utolsó nagy konvojjal. Ott önkéntes gyermekgondozója lesz a bialystok-i gettóból származó 1260 árvának, melynek szüleit mind megölték. A gyerekeket a gondozóikkal együtt – köztük Aron Menczert is – 1943. október 6-án Auschwitzba deportálják, és a következő napon megölik őket a gázkamrában.

„Emékszem, hogy Aron minden emigrációba küldött gyereket bátorított, és azzal a mondattal búcsúztatta, hogy 'Viszontlátásra Izraelben'. Lehet, hogy nem tűnik fontosnak, de nekünk, a gettókon és koncentrációs táborokon át vezető sөvényünkön nagyon sokat segített.”

Liane Noyman: Erinnerungen (Emlékek), kiadatlan kézirat, Osztrák Zsidóság Történelmének Intézete, St. Pölten.

Képaláírás: Aron Menczer (1917-1943) középen, balról az első Hans Stiassny (1921-1942 Riga), balról a harmadik Martin Vogel (1922-2016), balról az ötödik Barry Ra(u)delmann (életrajzi adatok nem ismertek), jobbról az első Miklos Goldmann (1922-1942 Majdanek), a többiek ismeretlenek. Martin Vogel a nem zsidó származású anyjának köszönhetően túléli a háborút.

Képaláírás: Az Ifjúsági Alija iskolája 1940-ben a „Werk und Weg” (tett és út) című kiállítás keretén belül prezentálja eredményeit, Bécs, 1. ker., Marc-Aurel-Straße 5.

Képalírás: Martin Vogel (1922-2016) madrich-ként (ifjúsági vezető) a Hashomer Hata'ir nevű cionista ifjúsági csoport gyerekeivel és tizenéveseivel, 1941 környékén.

Gyűjtőlakások

Az „Anschluss” után felmondják a zsidó bérlők bérleti szerződéseit, zsidó tulajdonú lakásokat és házakat kisajátítanak. A zsidók a tartományokból való kényszerű áttelepítése miatt egyre jobban kiéleződik a lakáshelyzet. A zsidó lakosságot túlnyomórészt úgynevezett gyűjtőlakásokban terelik össze. Ezek többnyire a 2. kerületben, illetve a Duna-csatorna mentén, az 1. és 9. kerületben találhatók.

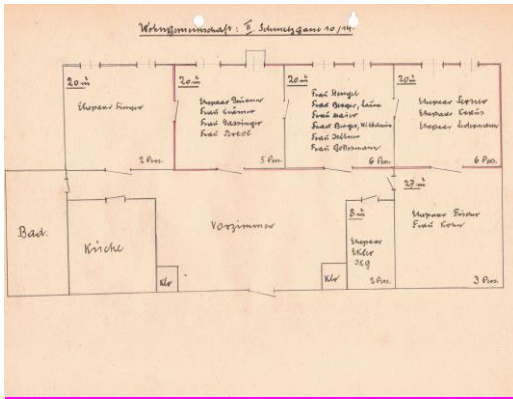
Susanne Metschl (*1931) gyerekként éli meg a 2. kerületi Novaragasse 32-es szám alatti gyűjtőlakásban zajló, szűkös együttélést.

„Ezek akkoriban mind nagy, három szobás lakások voltak. És minden egyes szobában négy embernek kellett laknia. Ha összetartoztak, ha nem... Sokszor hallottam őket az ajtón keresztül – voltak, akik meghaltak, éjjelente hörögtek. Azt is gyerekként hallottam. Orvost nem lehetett hívni [...]. Meg ugye este 8 után már nem mehettek ki az utcára. Nemde? Aztán sokszor ott heverték agonizálva. [...] Ezt mind átéltem gyerekként.”

Michaela Raggam-Blesch és Eleonore Lappin-Eppel interjúja Susanne Metschl-el, Bécs, 2013.2.20.

Képalírás: Susanne Metschl (*1931), balra, barátnőjével, Elisabeth Bäckerrel (1933-1944 Auschwitz), 1941 környékén. Susanne Metschl a nem zsidó származású apjának köszönhetően túléli a háborút Bécsben.

Képalírás: Összesen 24 ember számára fenntartott gyűjtőlakás öt és fél szobával, Bécs, 2. ker., Schmelzgasse 10/14.

A Freud-nővérek kétségbeesett segélykiáltása

Sigmund Freud négy lánytestvérének nem sikerül már elhagynia Bécset. Többször költözni kényszerülnek. Marie-t, Pauline-t és Adolfine-t 1939 szeptemberében testvérük, Rosa Regina Graf lakásába helyeztetik, a Biberstraße-ba. További zsidó családokat is ebbe a lakásba telepítenek, amelyből ilyen módon túlszűfolt gyűjtőlakás lesz. A korosabb asszonyok 1941. január 15-én kétségbeesett hangvételű levélben Erich Führerhez fordulnak, a hatósági vagyongazdálkodóhoz és náci jogászhoz.

Képalírás 6: Sigmund Freud testvérei a Traun-promenádon, Bad Ischl-ben, 1932. július 4-én. Balról jobbra: Adolfine Freud (1862-1942), Anna Bernays (1859-1955), Marie Freud (1861-1942) és Pauline Winternitz (1864-1942). Anna Bernays, a Freud-nővérek legidősebbje New Yorkba menekülve túléli a háborút.

Mélyen tisztelt Doktor Úr! A legnagyobb szükség kényszerít bennünket, hogy elutasító magatartása ellenére Önhöz forduljunk segítségért a lakáskérdést illetően. Miután 3 hónappal ezelőtt 2 házaspárt kellett befogadnunk a lakásunkba, ezúttal további 8 személy !! beköltöztetésére kényszerítettek, mi pedig, 4 nővér, egy szobára korlátozva élünk, amely nappali és háló egyben. Ön is tisztában van azzal, hogy idős, részint beteges, gyakran ágyhoz kötött személyek vagyunk. [...] képtelenek vagyunk elhinni, hogy Ön érzéketlenül eleget tesz efféle utasításnak és megtagadja tőlünk a segítségét. [...] Számítva arra, hogy kétségbeesett segélykérésünket meghallja, maradunk tisztelettel

Marie Freud, Adolfine Freud, Pauline Wnternitz.

A Freud-nővérek Erich Führernek címzett levele 1941.1.15.

Lydia Marinelli (kiadó), Freud verschwundene Nachbarn (Freud elveszett szomszédai). Kiállítási katalógus, Sigmund Freud Múzeum Bécs, Bécs, 2003, 29-30. o.

1942 júniusában és augusztusában Theresienstadtba deportálják a nővéreket. Adolfine Freud ott hal meg 1942. szeptember 29-én. Marie Freud-ot, Pauline Winternitz-et és Rosa Graf-ot 1942 szeptemberében a treblinkai megsemmisítő táborban ölik meg.